

توجه به زنان سرپرست خانوار در قوانین و تأثیر آن بر کاهش آسیب‌های اجتماعی

نویسنده: زهرا منصوری*

چکیده:

زنان سرپرست خانوار از گروه‌های آسیب‌پذیر اجتماع هستند که گاه عواملی چون طلاق، فوت و یا اعتیاد همسر، از کار افتادگی او، رها شدن توسط مردان مهاجر و یا بی‌مبالات، موجب آسیب‌پذیرتر شدن این طیف وسیع از جامعه می‌شود. زنان سرپرست خانوار به دلیل فقدان یک چتر حمایتی و تأمین مالی، کمبود مهارت‌های حرفه‌ای، فقدان مهارت‌های زندگی در مواجهه با بی‌همسری و نگهداری و تربیت فرزندان عموماً در معرض آسیب جدی قرار دارند. فرزندان زنان سرپرست خانوار نیز به‌طور بالقوه، در معرض آسیب‌های اجتماعی بسیاری از قبیل: فرار کودکان از جمله دختران، کار کودکان، بزهکاری، محرومیت از تحصیل و سوءتغذیه قرار می‌گیرند. در این میان عنصر حمایت یا عدم پشتیبانی دولت و جامعه، بر افزایش یا کاهش فشارها، تأثیر مستقیم و قطعی دارد.

* * * * *

کلیدواژگان

زنان، سرپرست خانوار، خود سرپرست، بحران، مدیریت، آسیب‌های اجتماعی.

مقدمه

زنان سرپرست خانوار به عنوان قشری قابل تأمل و توجه در جامعه زنان به دلیل داشتن شرایط و اولویت‌های خاص حائز توجه جدی‌اند.

این قشر نسبت به سایر زنان، استرس بیشتری را تجربه کرده و در مقابل از کیفیت زندگی پایین‌تری برخوردار هستند. تعداد نقش‌هایی که زنان سرپرست خانواره به عهده می‌گیرند، تأثیر مستقیمی بر ایجاد استرس، تشدید اختلالات روانی و بروز بیماریهای جسمی دارد. در این میان، عنصر حمایت یا عدم پشتیبانی دولت و جامعه، بر افزایش یا کاهش این فشارها، تأثیر مستقیم و قطعی دارد. (پژوهش زنان، ۱۳۸۲، ۴۵)

اکثر زنان سرپرست خانوار زیر خط فقر قرار دارند و نمی‌توانند از عهده پرداخت هزینه‌های زندگی خود برآیند، به همین دلیل آسیب‌های اجتماعی مختلف هر لحظه زندگی این زنان و فرزندانشان را تهدید می‌کند.

زنان سرپرست خانوار از جمله گروه‌های آسیب‌پذیر اجتماع هستند که گاه عواملی چون طلاق، فوت و یا اعتیاد همسر، از کارافتادگی او، رها شدن توسط مردان مهاجر و یا بی‌مبالات، موجب آسیب‌پذیرتر شدن این طیف وسیع از جامعه می‌شود. (جام جم، ۱۳۸۵، ۱۷)

این گروه از زنان که تحت عنوان «زنان سرپرست خانوار» یا «خودسرپرست» در جامعه نامیده می‌شوند با مصائب، مشکلات و موانع زیادی در زندگی مواجهند که در کنار مشکلات و مسائل شهرهای بزرگ، آسیب‌های جبران‌ناپذیری را بر آنها و جامعه وارد می‌سازد. توجه به مسائل و مشکلات این قشر و بررسی همه‌جانبه و دقیق این مشکلات و ارائه راه‌کارهای درست و اصولی به منظور حمایت از این قشر، از جمله وظایف نهادها و سازمانهای خدمات اجتماعی در هر کشور می‌باشد.

متأسفانه در جامعه ما زندگی زنان پس از ترک شوهر (به دلیل فوت، طلاق و ...) اغلب با ابهامات و مخاطراتی روبه‌روست. از جمله سرپرستی فرزندان به تنهایی و گاه به سختی، مشکلات اقتصادی، زندگی در تنهایی و همراه با افسردگی و ناامیدی، همچنین نگرش غلط جامعه نسبت به زنان مطلقه و بیوه در نبود همسرانشان، آنان را در روابط اجتماعی و حضور در اجتماع با مشکلات عدیده‌ای روبه‌رو می‌کند. زنان سالمند از این گروه نیز مشکلات خاص خود را دارند. (پژوهش زنان، ۱۳۸۲، شماره ۵)

تعریف سرپرست خانوار

عنوان سرپرست خانوار به یکی از اعضای خانوار که در خانواده با این مسئولیت شناخته می‌شود اطلاق می‌گردد. در صورتی که اعضای خانوار قادر به تعیین سرپرست خود نباشند، مسن‌ترین عضو خانوار به عنوان سرپرست خانوار شناخته می‌شود. در خانواده معمولاً پدر سرپرست خانوار می‌باشد و در صورت نبود پدر (فوت، طلاق و ...) مادر سرپرست خانوار محسوب می‌شود. در گذشته خانواده‌هایی که با سرپرستی زنان اداره می‌شد در جامعه به خانواده «بی‌سرپرست» شهرت داشتند. متأسفانه هنوز هم در برخی موارد از این ادبیات نادرست استفاده می‌شود.

انواع زنان سرپرست خانوار شامل: زنان بیوه، زنان مطلقه (اعم از زنانی که پس از طلاق به تنهایی زندگی می‌کنند و یا به خانه پدری بازگشته ولی خود امرار معاش می‌کنند)، همسران مردان معتاد، همسران مردان زندانی، همسران مردان بیکار، همسران مردان مهاجر، همسران مردانی که در نظام وظیفه مشغول خدمت هستند، زنان خودسرپرست (زنان سالمند تنها)، دختران خودسرپرست (دختران بی‌سرپرستی که هرگز ازدواج نکرده‌اند)، همسران مردان از کار افتاده و

سالمند می‌شود. (خبرنامه زنان، ۱۳۸۴، ۲۱)

عوامل مؤثر بر بروز مشکلات زنان سرپرست خانوار

فقر: از حادترین مشکلات زنان سرپرست خانوار است و دلایل بسیاری در تأیید محرومیت آنان به دلیل جنسیت و در پی آن محرومیت از منابع وجود دارد. معمولاً خانوارهای با سرپرست زن از خانوارهای با دو سرپرست (زن و مرد) از نظر اقتصادی ضعیف‌تر هستند. این‌گونه خانواده‌ها با از دست دادن مرد خانواده نان‌آور خود را از دست می‌دهند و گاه مجبور می‌شوند از دیگر وابستگان نیز سرپرستی کنند. در این خانوارها، زنان باید به تنهایی علاوه بر سرپرستی خانواده و کسب درآمد و مدیریت اقتصادی، مواظبت از بچه‌ها، کارهای خانه و بهبود شرایط زندگی اعضای خانوار را نیز برعهده بگیرند. در چنین شرایطی، از سویی وقت و انرژی کمتری برای انجام اموری چون تهیه کالاها و مواد غذایی ارزان‌تر یا تهیه برخی اقلام مورد نیاز خانواده در منزل دارند و از سویی دیگر نقش بازتولیدی زنان، آنان را مجبور به کار پاره‌وقت، انعطاف‌پذیر یا اشتغال خانگی می‌کند. این شرایط زنان را از آموزش و کسب مهارت بازداشته، موجب دریافت دستمزد کمتر نیز می‌شود. دشواری ترکیب شغل زن با مراقبت از خانواده موجب تمرکز فعالیت این زنان در بخش غیررسمی بازار کار نیز می‌شود. این عوامل و دیگر عوامل اجتماعی شرایط را برای فقر بیشتر زندگی خانوارهای با سرپرست زن فراهم می‌کند. (www.Behzisti.ir)

از دیگر دلایل فقیر بودن زنان سرپرست خانوار، کم‌توجهی دولت‌ها و نبود سیاست‌های تأمین اجتماعی جامع و مستمری است که این خانواده‌ها را مورد حمایت قرار دهد. نبود سیستم جبران‌کننده کسری درآمدها از طرف نهادهای

دولتی یا ناچیز بودن آثار خدمات این سیستم‌های جبرانی بر وضعیت خانواده‌ها و به‌طور خلاصه محدودیت حمایت دولت و اجتماعی، این زنان را به خط فقر کشانده است. (جام جم، ۱۳۸۵/۱۰/۱۷، ۲)

منزوی شدن زنان سرپرست خانوار: پیامدهای فرهنگی ناشی از طلاق و در مواردی شرمساری از نوع شغل، سبب می‌شود این زنان از روابط اجتماعی و ارتباط با دیگران پرهیز کنند. با توجه به مسئولیت چندگانه آنان در زندگی، وقتی برای برقراری ارتباط با دیگران برایشان باقی نمی‌ماند. بیش از نیمی از زنان سرپرست خانوار احساس ضعف و ناتوانی می‌کنند. این مشکل در جامعه شهری به ۵۹/۸ درصد می‌رسد. (www.Behzisti.ir)

ترس و نگرانی از آینده مبهم و نامعلوم: نبود تضمین برای تأمین نیازهای زندگی آتی از مهم‌ترین دغدغه‌های زنان سرپرست خانوار می‌باشد. در ۶۰/۲ درصد از زنان سرپرست خانوار احساس اضطراب و نگرانی از آینده وجود دارد. (همان)

محدودیت شرایط اجتماعی و فقر در زنان سالمند

نداشتن شغل: مهم‌ترین دغدغه زنان سرپرست خانوار نداشتن شغل مناسب و نبود تأمین اجتماعی لازم است. ۶۸/۸ درصد زنان سرپرست خانوار تحت پوشش نهادهای حمایتی، با هیچ حرفه‌ای که امکان دستیابی به شغلی با حداقل درآمد را برای آنان فراهم کند آشنا نیستند. (همان)

تعریفی نادرست از سرپرستی خانوار در آمارگیری‌های رسمی: نبود دقت لازم در شناسایی جنسیت در سرپرستی خانواده و اینکه بسیاری از زنان سرپرست خانوار به دلایل مختلف مثل مهاجرت شوهر، زندانی شدن و یا از کارافتادگی او

و یا طلاق، سرپرستی خانواده را عهده‌دار شده‌اند ولی ممکن است خود را سرپرست خانوار معرفی نکنند. به عبارتی، مسائل فرهنگی و سنن اجتماعی سبب می‌شود زنان با وجود اداره خانواده، خود را سرپرست خانوار ندانند. (همان)

ناکافی بودن حمایت‌های مالی و معنوی دولت: این امر سبب شده تا زنان در بخش خصوصی و غیررسمی از جمله انجمن‌های خیریه امرار معاش کنند. (علی‌رغم تلاش‌های سازمان بهزیستی در جهت بهبود کیفیت خدمات‌رسانی به زنان سرپرست خانوار و زنان خودسرپرست همچنان مشکلات معیشتی در این خانواده‌ها مشاهده می‌شود. به گفته این سازمان در سال ۸۴، مستمری زنان خودسرپرست از ۸ هزار تومان به ۲۸ هزار تومان و مستمری زنان سرپرست خانوار از ۱۸ هزار تومان به ۵۳ هزار تومان افزایش یافته است. آیا این مبلغ برای زندگی و امرار معاش این زنان کفایت می‌کند؟! (ایران، ۸۴/۹/۲)

به گفته رئیس سازمان بهزیستی، ۱۴۴ هزار زن سرپرست خانوار تحت پوشش این سازمان قرار دارند که اجرای قانون حمایت از زنان و کودکان بی‌سرپرست مبنی بر پرداخت یک‌سوم حداقل حقوق، به ۱۲۰ میلیارد تومان اعتبار نیاز دارد، در حالی که هم‌اکنون بودجه این بخش حدود ۴۰ میلیارد تومان است. (www.Behzisti.ir)

محدودیت خدمات بیمه‌ای و نبود تأمین اجتماعی کافی جهت تمامی زنان

سرپرست خانوار: هم‌اکنون ۲۳۵ هزار زن خودسرپرست و سرپرست خانوار تحت پوشش سازمان بهزیستی کشور قرار دارند که از این تعداد ۱۵۰ هزار نفر مستمری دریافت می‌کنند و بقیه زنانی هستند که بازتوان شده؛ از خدمات بیمه‌ای مانند دفترچه بیمه درمانی بهره‌مند می‌باشند. به‌طور کلی هم‌اکنون ۱۱۰ هزار زن

سرپرست خانوار در نوبت قرار گرفتن تحت خدمات بیمه‌ای سازمان بهزیستی هستند. به گفته معاون سازمان بهزیستی کشور، کمبود اعتبار سبب شده تا از بین ۱۲ میلیون زن خانه‌دار در کشور فقط ۳۰ هزار نفر بیمه شوند و از زمان آغاز طرح بیمه زنان خانه‌دار در سال ۸۱ تاکنون ۶۰ میلیارد ریال اعتبار برای بیمه این افراد هزینه شده است. (جام جم، ۱۷/۱۰/۸۵، ۲)

با توجه به آنچه گفته شد، می‌توان به صورت خلاصه برخی از مهم‌ترین عوامل مؤثر در بروز مشکلات زنان سرپرست خانوار را چنین برشمرد:

- (الف) نبود دید مثبت برای ازدواج.
- (ب) نگاه‌ها، گرایش‌های نادرست بعضی از مردان طماع برای بهره‌مندی موقت و آسان از این زنان.
- (ج) درگیری پیرامونی با خانواده همسر و خانواده فرزندان ازدواج کرده و رها شدن زن با کوله‌باری از مشکلات.
- (د) نبود قدرت تأمین نیازهای مالی و مادی فرزندان.
- (ه) نبود پشتیبان عاطفی - روحی برای تداوم زندگی و در نتیجه پدید آمدن انواع بیماریها و افسردگی برای این زنان.
- (و) پدید آمدن بحران‌های عاطفی و روانی در محیط خانواده توسط فرزندان و غیره، آن هم به میزان وابستگی به پدر خانواده.
- (ط) ناامن بودن جامعه و رشد روزافزون نگرانی‌ها و مشکلات خاص زنان سرپرست خانوار.
- (ی) مشکل دسترسی به شغل مناسب با توجه به نداشتن مهارت و مشکلات ارتباطات خاص اجتماعی.

ک) نداشتن مهارت کافی در هماهنگی میان تأمین زندگی خانواده با تربیت فرزندان و بروز کاستی‌هایی در تربیت اخلاقی و اجتماعی فرزندان و ناتوانی در حمایت از فرزندان در هنگام بروز مشکلات و کاهش ارتباط درست و مداوم با آنان.

ل) ناتوانی در تهیه مسکن مناسب برای زندگی و در نتیجه سرگردانی در دوران سالخوردگی که نیاز به استراحت و آرامش است.

م) نبود سازوکارهای لازم و مناسب حمایتی از سوی دولت و دستگاه‌های اجرایی. (www.Behzisti.ir)

بررسی‌های آماری: وضعیت زنان سرپرست خانوار در ایران

آمار دقیقی از زنان سرپرست خانوار در دست نیست، یکی از دلایل آن دقیق نبودن تعریف زن سرپرست خانوار است. طبق سرشماری ۱۳۷۵ تنها گروه‌بندی شامل دو دسته زنان بی‌همسر بر اثر فوت (۸۳۶۹۴۳ نفر) و بی‌همسر بر اثر طلاق (۸۲۲۲۲ نفر) می‌باشد و شامل دسته‌های دیگر زن سرپرست خانوار نمی‌گردد. ولی در کل به نظر می‌رسد از حدود یک میلیون و ۴۰۰ هزار نفر زن سرپرست خانوار در بهترین حالت ممکن، تنها ۷۵۵ هزار نفر از زنان سرپرست خانوار در ایران تحت پوشش سازمانهای دولتی قرار دارند. این در حالی است که بسیاری از این افراد در فقر شدید به سربرده و میزان مستمری و کمکهای دریافتی آنها در حد بسیار پایین قرار دارد.

ارقام مربوط به ساختار سنی این گروه از زنان، حاکی است که حدود ۲۶ درصد آنان در گروه سنی ۲۵ تا ۴۴ سال، ۳۸ درصد بین ۴۵ تا ۶۴ سال و ۳۲ درصد از سنین ۶۵ ساله و بالاتر قرار دارند. به بیان دیگر، هر چه سن زنان

افزایش می‌یابد، احتمال قرار گرفتن آنان در بین گروه زنان سرپرست خانوار بیشتر می‌شود. دلایل عمده این پدیده بر اثر وقوع دو اتفاق است: نخست فوت همسر که ۷۰ درصد این گروه را به خود اختصاص می‌دهد و در مرحله دوم، عامل طلاق است که ۵ درصد آنان را در شهرها و ۲ درصد در روستا را دربرمی‌گیرد. (فروزان و بیگلریان، ۱۳۸۲، ۴۳)

طبق گفته دبیر شورای فرهنگی - اجتماعی زنان، بررسی وضعیت خانوارهای ایرانی نشان می‌دهد که ۶۰ درصد خانوارها دارای یک نان‌آور، ۲۰ درصد ۲ نفر و ۷ درصد ۳ نفر نان‌آور هستند. این درحالی است که ۸/۴ درصد نان‌آوران خانواده را زنان سرپرست خانوار تشکیل می‌دهند. همچنین ۳۱ درصد زنان سرپرست خانوار بیش از ۶۵ سال، ۱۱ درصد بین ۶۰ تا ۶۵ سال، ۹ درصد بین ۵۰ تا ۵۹ سال سن دارند. این در حالی است که سن ۵۰ درصد آنان کمتر از ۵۰ سال است. (شادی‌طلب، ۱۳۸۳)

برخی مسائل سبب کم‌شماری زنان سرپرست خانوار گردیده است؛ به عنوان مثال در برخی خانواده‌ها سرپرست مرد، به صورت غیرفعال می‌باشد و بدون درآمد و در عمل خانواده توسط زن تأمین می‌شود. در سرشماری این خانواده‌ها، مرد به عنوان سرپرست معرفی شده است نه زن. در برخی خانواده‌ها وجود مرد معتاد یا بزهکار که عملاً هم نقش سرپرست خانواده و تأمین معاش از او سلب می‌گردد، علاوه بر هزینه‌های گزاف اعتیاد و ... به عنوان سرپرست محسوب می‌شود در حالیکه امرار معاش و هزینه مخارج زندگی به عهده زن می‌باشد. ولی او به عنوان سرپرست محسوب نمی‌شود. در مورد مهاجرت و اقامت غیرقانونی مردان افغانی در ایران، به دلیل قراردادن این افراد در معرض دستگیری و اخراج، اساساً حضورشان در خانواده مقطعی است، اغلب فشارهای اقتصادی و

مالی بر دوش زنان خانواده‌هایشان قرار دارد. مورد دیگر مربوط به زنانی می‌شود که بر اثر طلاق یا فوت همسر، سرپرست خانواده را از دست می‌دهند و گاه به دلیل وجود نگرش‌های غلط سنتی و اجتماعی به منزل پدری بازگشته و تحت حمایت پدر قرار می‌گیرند. این مسئله سبب می‌شود مفهوم سرپرست خانوار در مورد آنها صدق نکند. (محتمی، ۱۳۸۴)

وضعیت اشتغال زنان سرپرست خانوار

از کل خانوارهای دارای سرپرست زن، ۱۷ درصد از نظر اقتصادی فعال و ۲۱/۵ درصد دارای درآمد بدون کار بوده و فقط ۶۱/۵ درصد به عنوان خانه‌دار و از نظر اقتصادی غیرفعال تلقی شده‌اند. این وضعیت که در بین زنان شهری بیش از روستایی عمومیت دارد، گویای آسیب‌پذیری وضعیت این زنان می‌باشد. از نظر گروه‌بندی شغلی، از میان ۱۷ درصد زنان شاغل سرپرست خانوار در مناطق شهری عمدتاً به عنوان متخصص با ۲۲ درصد، صنعتگر با ۱۸ درصد، کارکنان خدماتی و فروشنده با ۲۳ درصد، کارگر ساده با ۱۲ درصد و کارمندان امور دفتری و اداری با ۱۰ درصد و ... مشغول فعالیت هستند. این میزان در مناطق روستایی، عمدتاً به عنوان کارکنان ماهر کشاورزی با ۴۹ درصد، صنعتگر با ۱۹ درصد و کارگر ساده با ۱۲ و ... درصد پراکنده است. (فصلنامه زنان حزب‌الله، ۱۳۸۳)

وضعیت سواد زنان سرپرست خانوار

از نظر میزان سواد، ۶۶ درصد زنان سرپرست خانوار بی‌سوادند که در مقایسه با میانگین بی‌سوادی در کشور، این مقدار نشان‌دهنده اختلاف قابل توجه سواد زنان سرپرست خانوار از میانگین سواد در کشور است.

۳۱ درصد آنها دارای سواد ابتدایی و متوسطه، ۳ درصد تحصیلات عالی و ۶۶ درصد بی‌سواد هستند. این در حالی است که ۱/۶ درصد آنها شاغل بوده و ۵/۶ درصد تحت پوشش بیمه‌های اجتماعی و بهزیستی قرار دارند (شادی‌طلب و گرامی‌نژاد، ۱۳۸۳). در مورد وضعیت زنان سالمند نیز می‌توان گفت: ۴۶ درصد جمعیت سالمند کشور را زنان تشکیل می‌دهند که ۷۰ درصد آنها بی‌سواد، ۸۰ درصد بیکار و ۵۰ درصد بی‌همسر و مسکن هستند. از مشکلات حاد جمعیت سالمند کشور می‌توان به افسردگی در آنان اشاره کرد (فروزان و بیگلریان، ۱۳۸۲، ۴۳). داده‌های آماری حاکی از روند رو به رشد تعداد نسبت زنان سرپرست خانوار دو سه دهه اخیر است. به طوری که در سالهای ۱۳۵۵، ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ خانوارهای زن سرپرست به ترتیب ۳/۱، ۷/۷ و ۸/۴ درصد از کل خانوارهای ایرانی را تشکیل داده‌اند. (دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، ۸۳/۹/۱۲)

زنان سرپرست خانوار غالباً (۸۳ درصد) به دلیل فوت همسر، عهده‌دار مسئولیت خانواده شده‌اند. طلاق و جدایی با سهمی حدود ۷ درصد در مرتبه دوم قرار گرفته است. زنانی که به دلیل از کارافتادگی مرد، سرپرستی خانواده را برعهده گرفته‌اند فقط ۰/۵ درصد از کل خانوارهای زن سرپرست را شامل می‌شوند. طبق آمار، خراسان از نظر تعداد زنان سرپرست خانوار، اولین استان است و از نظر وضعیت اشتغال تنها ۱۶/۵ درصد زنان سرپرست خانوار شاغل هستند. (شادی‌طلب و گرامی‌نژاد، ۱۳۸۳)

پیامدهای مشکلات زنان سرپرست خانوار

— روی آوردن به جرم و فساد برای تأمین نیازهای مالی زندگی، طوری که امروزه اکثر زنان خیابانی را این گروه اجتماعی تشکیل می‌دهند.

- ایجاد انحراف و اختلال در تربیت نیروهای فعال و جوان جامعه.
- افزایش تعداد خانواده‌های ناآرام و ایجاد اختلالات روانی و جمعی در اعضای خانواده.
- گسترش فقر مادی و فرهنگی در جامعه. (محتشمی، ۸۴/۷/۱۶)

زنان سرپرست خانوار در کشورهای دیگر

بر اساس تحقیقات بین‌المللی ۶۰ درصد زنان در جهان نان‌آور خانه‌اند. مطالعات آماری اخیر در دنیا نشانگر افزایش تعداد زنان سرپرست خانوار است:

اروپای غربی: درصد خانواده‌های زن سرپرست به کل خانواده‌ها ۳۱ درصد است (سال ۱۹۹۰) که ۱۸ تا ۲۵ درصد از خانواده‌های فقیر، زن سرپرست هستند. این درصد در ایرلند ۴۰ و در کانادا ۵۰ درصد است. در کشورهای در حال توسعه هم بین ۲۰ تا ۵۰ درصد کل خانواده‌ها به وسیله زنان اداره می‌شود.

آمریکا: زنانی که شوهرانشان معلول بوده و توانایی کار کردن ندارند، کمک هزینه خالص را هر ماه دریافت می‌کنند و اگر چنانچه دارای فرزند نابالغی هم باشند، میزان این کمک هزینه افزایش پیدا می‌کند. زنان بیوه و مطلقه‌ای که پس از مرگ شوهرشان ازدواج مجدد نکرده باشند، حداقل به میزان ۷۵ درصد از آخرین دستمزد و حق بیمه شوهر خویش کمک هزینه دریافت می‌کنند و همانند مورد قبل در صورت وجود فرزند نابالغ، این میزان کمک هزینه افزایش می‌یابد. در صورتی که فردی از کارافتاده شود ضمن اینکه به وی، زن و فرزندش در زمان حیات وی کمک هزینه پرداخت می‌شود، پس از مرگ او هم این میزان پرداخت می‌شود.

پیرزنان و پیرمردان از کار افتاده که بالای ۶۵ سال سن داشته و در مدت اشتغال بیمه بوده‌اند نیز، از کمکهای متعددی از جمله نگهداری در خانه سالمندان می‌توانند استفاده نمایند. در آمریکای لاتین نیز زنان مسن سرپرست خانوار از نظر اقتصادی وضعیت بهتری در مقایسه با زنان جوان سرپرست خانوار دارند.

ژاپن: زنانی که همسران خود را از دست داده و یا به سبب طلاق جدا شده‌اند، نه تنها از حمایت مالی کافی برخوردار نیستند بلکه هنگام ورود به بازار کار چون سابقه کار ندارند، حقوق مناسبی دریافت نمی‌کنند. از سال ۱۹۷۶ به بعد از طرف دولت کمکهای ماهانه‌ای به شرکتها جهت استخدام زنان بیوه و یا زنان دارای شوهر از کارافتاده داده شد و همچنان رو به افزایش است.

سوریه: زنان سرپرست خانوار روستایی در این کشور افراد فقیری هستند که به خاطر مرگ پدر خانواده ۸/۱۹ درصد یا دوری همسر از خانه ۳/۴۰ درصد، نان‌آور خانه می‌باشند. در این موارد دولت سوریه با تأمین شغل و پرداخت یارانه برای غذاهای اصلی، زندگی تقریباً خوبی برایشان فراهم می‌سازد و زنان در غیاب همسر می‌توانند از این امکانات استفاده نمایند.

استرالیا: زنان خانه‌داری که علیل یا قادر به کار نباشند یا سن آنان از ۶۰ سال تجاوز نماید، خود به خود مشمول دریافت مستمری هفتگی واقع می‌شوند. زنان بیوه که همسر خود را از دست داده باشند، در صورتی که دارای اولاد بوده و حقوق دستمزد آنان کفاف زندگی را ندهد مشمول دریافت کمک‌هزینه می‌گردند. سالمندان و افراد علیل و از کار افتاده در آسایشگاه‌های عمومی نگهداری می‌شوند و اگر منسوبین این افراد مایل به نگهداری آنان باشند در قبال این کار، می‌توانند مبالغی از بودجه عمومی دریافت کنند. حقوق سالمندان نیز با توجه به

نرخ تورم و هزینه زندگی تغییر می‌یابد و حقوق و دستمزد طوری تغییر می‌کند که حداقل احتیاجات فرد جوابگو باشد. (سایت کمیته امداد)

اقدامات انجام شده در جمهوری اسلامی ایران

۱- قانونگذاری:

از جمله مصوبه‌های مجلس پیرامون تأمین زنان و کودکان بی‌سرپرست، ماده واحده‌ای است که در آن دولت مکلف است نسبت به تضمین بیمه و رفاه زنان و کودکان بی‌سرپرست، موضوع چهارم اصل بیست و یکم قانون اساسی، اقدام و حداکثر ظرف سه ماه لایحه آن را برای تصویب به مجلس تقدیم کند. در تبصره آمده است که دولت باید حتی‌الامکان در لایحه، جهت خودکفا نمودن بیمه‌شدگان را مورد توجه خاص قرار دهد. این قانون در ۱۳۶۲/۸/۱ در مجلس تصویب به تأیید شورای نگهبان رسیده است. (دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، ۸۴/۷/۲۶)

طبق اصل ۲۱ قانون اساسی: دولت موظف است، حقوق زن را در تمام جهات با رعایت موازین اسلامی تضمین کند. یکی از موارد آن ایجاد بیمه خاص بیوگان و زنان سالخورده و بی‌سرپرست است. در قانون تأمین زنان و کودکان بی‌سرپرست، مصوب ۱۳۷۱/۸/۲۴ آمده که زنان بیوه، زنان پیر و سالخورده، زنان و دختران بی‌سرپرست و کودکان بی‌سرپرست مشمول این قانون شده‌اند و زنان و کودکان بی‌سرپرستی که تحت پوشش قوانین حمایتی دیگری نیستند، از حمایت‌های مقرر در این قانون بهره‌مند می‌شوند.

حمایت‌های موضوع این قانون شامل موارد زیر می‌باشند:

- حمایت‌های مالی و تهیه امکانات خودکفایی یا مقرری نقدی و غیرنقدی مستمر.

- حمایت‌های فرهنگی - اجتماعی از جمله ارائه خدمات آموزشی (تحصیلی)، تربیتی، کاریابی، آموزش حرفه و فن جهت اشتغال، خدمات مشاوره‌ای و مددکاری و ... .

- نگهداری زنان سالمند بی‌سرپرست و کودکان بی‌سرپرست در واحدهای بهزیستی و یا واگذاری سرپرستی آنان به افراد واجد شرایط.

آیین‌نامه اجرایی قانون تأمین زنان و کودکان بی‌سرپرست در ۱۳۷۴/۵/۱۱ به تصویب رسید که مشتمل بر ۱۴ ماده می‌باشد. طبق ماده ۱، محور و اساس حمایت‌ها و اقدامات اجرای موضوع این آیین‌نامه، ایجاد امنیت اجتماعی و اقتصادی و فراهم کردن زمینه‌ها و موجبات عادی‌سازی زندگی زنان و کودکان بی‌سرپرست می‌باشد. در ماده ۲، بر شناسایی کودکان بی‌سرپرست از طریق هماهنگی با نیروی انتظامی و معرفی آنان به سازمان بهزیستی طی مراحل قانونی و از طریق مراجع قضایی تأکید دارد. (دکتر خباز، ۱۳۸۴/۹/۲)

از دیگر مصوبه‌های مجلس، قانون اصلاح ماده ۹ قانون نظام هماهنگ پرداخت کارکنان دولت می‌باشد که در ۷۵/۷/۱۵ به تصویب رسید. همچنین قانون اصلاح ماده ۹ قانون نظام هماهنگ پرداخت کارکنان دولت مصوب ۸۰/۱/۲۲ به این نکته اشاره دارد که مستخدمان زن شاغل، بازنشسته مشمول این قانون که متکفل فرزندان خود می‌باشند؛ می‌شوند.

در ماده ۳، مشمولانی که پس از دریافت کمک‌های بهزیستی و به تشخیص مددکاران توانایی لازم جهت کسب درآمد و گذران زندگی عادی را به دست آورده‌اند از شمول اقدامات حمایتی خارج می‌شوند.

در ماده ۴، به اقدامات حمایتی اجرایی زنان و کودکان بی‌سرپرست اشاره

شده است که شامل:

- خدمات آموزشی و تربیتی؛
- خدمات کاریابی و اشتغال؛
- مددکاری، مشاوره و راهنمایی.

در ماده ۵، به پرداخت‌های غیرمستمر جهت فراهم آوردن امکانات رفاهی، اشتغال، ازدواج و ... اشاره شده است.

در ماده ۶ میزان و مدت پرداخت‌های مستمر تعیین شده است که در آن خانواده‌های دونفره حداکثر ۳۰ درصد حداقل مستمری ماهانه مشمولان قانون استخدام کشوری در هر سال، خانواده‌های سه‌نفره حداکثر ۳۵ درصد، خانواده‌های چهارنفره حداکثر ۴۰ درصد و خانواده‌های ۵ نفره و بیشتر حداکثر ۵۰ درصد دریافت کنند.

در ماده ۷، به مبانی و میزان پرداخت مستمری مشمولان سازمان بهزیستی و کمیته امداد امام خمینی (ره) یکسان و هماهنگ اشاره شده است.

ماده ۸، به ارائه خدمات به مشمولان بهزیستی در خانواده که به صورت سرانه از محل اعتبار سالانه بهزیستی انجام می‌شود، اشاره کرده است.

ماده ۹، افراد و خانواده‌هایی که توانایی لازم جهت زندگی متعارف را پیدا کرده‌اند، مجاز به استفاده از حمایت‌های اقتصادی و دریافت مستمری نمی‌داند.

- از کمک هزینه‌های عائله‌مندی و اولاد و همسران وظیفه‌بگیر مستخدمان متوفی از کمک هزینه‌های عائله‌مندی بهره‌مند می‌شوند که این افراد در صورت فوت همسر دوم، می‌توانند از مستمری بازنشستگی هر کدام از همسران که بیشتر است و در صورت طلاق از همسر دوم از مستمری بازنشستگی همسر فوت شده

اول خود بهره‌مند شوند. مجلس شورای اسلامی در تاریخ ۱۳۷۷/۳/۲۴ قانون تشویق احداث و عرضه واحدهای مسکونی استیجاری را به تصویب رساند که در آن، شرایط متقاضیان اجاره یا اجاره به شرط تملیک با حفظ اولویت برای متقاضیان جوان متأهل و افراد کم‌درآمد و زنان سرپرست خانوار لحاظ شده است. (افتخاری، ۱۳۸۵، ۷)

- در قانون بودجه سال ۱۳۸۱ کل کشور، مصوب ۱۳۸۰/۱۲/۲۲، مجلس شورای اسلامی نیز مبلغ چهارهزار و پانصد میلیارد ریال اعتبار برای اعطای تسهیلات بانکی به طرحهای سرمایه‌گذاری اشتغال‌زایی بخشهای تولیدی، خدماتی، بخشهای خصوصی و تعاونی و خوداشتغالی با اولویت زنان سرپرست خانوار اختصاص یافته است. (همان)

- در ماده ۹۶ قانون برنامه چهارم توسعه، مصوب ۱۳۸۳/۶/۱۱ مجلس شورای اسلامی نیز تأمین بیمه خاص (در قالب فعالیت‌های حمایتی) برای حمایت از زنان سرپرست خانوار و افراد بی‌سرپرست با اولویت کودکان بی‌سرپرست در نظر گرفته شده است.

- در همین راستا ماده ۹۶ بند (ج) چشم‌انداز ۲۰ ساله جمهوری اسلامی ایران و برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی توجه ویژه به زنان سرپرست خانوار و افراد بی‌سرپرست دارد و دولت را موظف نموده است تا اعتبار لازم جهت تأمین بیمه خاص این افراد را فراهم آورد.

- در ماده ۹۷ بند (ی) تهیه و تدوین طرح جامع توانمندسازی زنان خود سرپرست و سرپرست خانوار با همکاری سایر سازمانها و نهادهای ذی‌ربط و تشکلهای غیردولتی و تصویب آن در هیأت وزیران در شش ماهه نخست سال

اول برنامه را تصریح می‌نماید. (شادی‌طلب، ۱۳۸۵)

- قانون بودجه سال ۱۳۸۵ کل کشور در اجرای مفاد قانون تأمین اجتماعی زنان و کودکان بی‌سرپرست، مصوب ۷۱/۸/۲۴ و آیین‌نامه اجرایی مربوط در راستای سیاست توانمندسازی و کاهش فقر افراد نیازمند و اجرای ماده ۹۵ و بند(ج) ماده ۹۷ قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، اعتبار ردیف ۵۰۳۷۸۷ در قسمت این قانون، مبلغ چهارصد میلیارد ریال با پیشنهاد وزارت رفاه و تأمین اجتماعی، پس از تصویب شورای اقتصاد، در اختیار کمیته امداد امام خمینی(ره) و سازمان بهزیستی کشور به تناسب جمعیت مستمری‌بگیر قرار می‌گیرد تا به استناد تبصره ۱۵ بند(ی) صرف مواد مزبور گردد.

- ماده ۹۸ بند(ه) قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران تدوین و تصویب طرح جامع توانمندسازی و حمایت از حقوق زنان در ابعاد حقوقی، اجتماعی، اقتصادی و اجرای آن در مراجع ذی‌ربط را تصریح می‌نماید. (همان)

- ماده ۱۱ قانون برنامه چهارم توسعه دولت موظف است با هدف تقویت نقش زنان در جامعه و توسعه فرصت‌ها و گسترش مشارکت آنها در کشور اقدام‌های ذیل را معمول دارد:

الف) تدوین، تصویب و اجرای برنامه جامع توسعه مشارکت زنان؛ مشتمل بر بازنگری قوانین و مقررات به‌ویژه قانونی مدنی، تقویت مهارت‌های زنان متناسب با نیازهای جامعه و تحولات فناوری، شناسایی و افزایش ساختارهای سرمایه‌گذاری در فرصت‌های اشتغال‌زایی، توجه بر ویژگی‌های جنسیتی عرضه

نیروی کار، ارتقای کیفیت زندگی زنان و نیز افزایش باورهای عمومی نسبت به شایستگی آنان.

ب) انجام اقدام‌های لازم از جمله تهیه برنامه‌های پیشگیری و تمهیدات قانونی و حقوقی به منظور رفع خشونت بر ضد زنان.

- طبق بند (د) تبصره ۱۵ قانون بودجه ۱۳۸۶ کل کشور به منظور توسعه عدالت اجتماعی و کاهش فقر غذایی، معادل سی و پنج درصد اعتبارات پیش‌بینی شده، ردیف ۵۰۳۶۵۹ قسمت چهارم این قانون به منظور افزایش یارانه مواد غذایی خانواده‌های کم‌درآمد، زنان و کودکان بی‌سرپرست، مددجویان تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی(ره) و سازمان بهزیستی کشور و همچنین جمعیت ساکن در مناطق کمتر توسعه یافته اختصاص می‌یابد. (زارعی، ۱۳۸۵)

- در بند ۱۶ قانون بودجه سال ۱۳۸۶ کل کشور، نهاد ریاست جمهوری مرکز امور زنان و خانواده مجاز است، فعالیت‌های اجرایی خود را در راستای تحقق اهداف و سیاست‌های مندرج در ماده ۱۱ قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران از طریق دستگاه‌های اجرایی، از محل اعتبارات منظور شده آن مرکز در برنامه ارتقای توانمندی‌های زنان و تحکیم بنیان خانواده ذیل ردیف ۱۰۱۰۲۴ به انجام برساند. (همان)

۲- اجرایی:

اقدامات انجام شده دولتی:

در کشور ما اقدامات ملی محدودی در زمینه فعالیت زنان انجام شده است. از مهم‌ترین اقدامات انجام شده در خصوص فقرزدایی زنان در سال‌های اخیر،

می‌توان به فعالیت ارگان‌هایی مانند کمیته امداد امام خمینی (ره)، بهزیستی و وزارت کار و امور اجتماعی اشاره کرد. آنها بر موضوعاتی از قبیل کارآفرینی و مهارت‌آموزی زنان سرپرست خانوار تأکید می‌کنند. این طرح‌ها سستی است و پاسخگوی نیازهای زنان سرپرست خانوار نمی‌باشند. به صورت محدودتر در بنیاد شهید، بنیاد مستضعفان، مراکز خیریه مردمی و ... از زنان سرپرست خانوار حمایت می‌شود. آمارها حکایت از ناکافی بودن سطح پوشش و نوع خدمات ارائه شده، دارد.

نهادهای حمایتی داخل کشور، لازم است با قشر آسیب‌پذیر جامعه تعامل برقرار کرده، برنامه‌های خود را مطابق با خواسته‌ها و علایق قشر آسیب‌پذیر تهیه و تدوین کنند.

تاکنون بیش از ۴۰۰ هزار طرح خودکفایی توسط کمیته امداد امام خمینی (ره) اجرا شده که ۷۳ درصد این طرح‌ها در روستاها و شهرهای کوچک و ۲۷ درصد دیگر در سایر نقاط اجرا شده است. از این تعداد طرح ۲۳/۳ درصد را زنان سرپرست خانوار اجرا می‌کنند. سالانه بین ۱۲ تا ۱۵ هزار خانواده با اجرای این طرح‌های خودکفایی به استقلال مالی رسیده، از پوشش این نهاد خارج می‌شوند.

در پایان سال ۱۳۸۲ حدود ۲/۲ میلیون خانوار (۱۶ درصد خانوار کشور) تحت پوشش مستمر و سازمان‌یافته خدمات حمایتی کمیته امداد امام خمینی (ره) و سازمان بهزیستی کشور، بنیاد شهید و بنیاد مستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی قرار داشته‌اند. علاوه بر آنها، حداقل ۲/۸ میلیون نفر به صورت موردی و یا مقطعی از خدمات و حمایت‌های اجتماعی مقرر استفاده نمودند. بیش از ۶۶ درصد از خانواده‌ها تحت پوشش مستمر خدمات اجتماعی و بیش از ۶۸ درصد

از خانواده‌ها و افراد از خدمات مورد اقدامات کمیته امداد امام خمینی (ره) بهره‌مند شده‌اند.

تأمین معاش در قالب پرداخت‌های نقدی مستمر و کمک‌های جنسی، تأمین خدمات بهداشتی و درمانی در چارچوب برنامه بیمه درمانی اقشار نیازمند و منطبق با مقررات قانون بیمه همگانی خدمات درمانی کشور، تأمین و بهسازی و ایمن‌سازی مسکن، تأمین زمینه، شرایط و فرصت اشتغال و خودکفایی اقتصادی، تأمین موجبات و وسایل آموزش و تحصیل در سطوح مختلف آموزش عمومی و تحصیلات دانشگاهی، تأمین موجبات و امکانات ازدواج و تشکیل خانواده، تأمین موجبات و کمک به آزادی و رهایی زندانیان معسر واجد صلاحیت و شرایط، زمینه‌های اصلی خدمات معمول را در نهاد کمیته امام خمینی (ره) شامل می‌شود. زنان و کودکان بی‌سرپرست و بدسرپرست، سالمندان روستایی بالای ۶۰ سال و افراد و خانواده‌های فقیر و کم‌درآمد روستایی و شهری، موضوع و محور اساسی حمایتها و جامعه هدف را تشکیل می‌دهند.

از جمله اقدامات بهزیستی اجرای طرح توانمندسازی زنان سرپرست خانوار با افزایش توانایی‌های فردی و جمعی زنان از طریق فراهم کردن ضوابط و امکانات لازم به منظور بهبود دسترسی زنان به فرصت‌های اقتصادی، اجتماعی، منابع فرهنگی و بازار اشتغال و کاهش نابرابری‌های جنسیتی می‌باشد. خدمات مورد نظر در این طرح، شامل پرداخت مستمری و کمک‌هزینه جهت وام مسکن و اشتغال، اجرا و تقویت برنامه‌های کاریابی، تقویت خدمات بیمه‌ای، خدمات مشاوره و مددکاری، آموزش مهارت‌های زندگی، ارتقای آگاهی عمومی و اصلاح باورهای نادرست در جهت موانع فرهنگی برای تأمین حقوق زنان سرپرست

خانوار، برخورد با اعمال خشونت نسبت به زنان سرپرست خانوار و کاهش رفتارهای تبعیض آمیز کارفرمایان بر ضد آنان می باشد. (زارعی، ۱۳۸۵)

اقدامات انجام شده غیردولتی:

از دیرباز در ایران بر اساس توصیه ها و ارزش های اسلامی، کمک به نیازمندان، ایتم و خانواده های بی سرپناه مورد توجه بوده است. بر همین اساس، کمک به زنان سرپرست خانوار و حمایت مادی و معنوی از ایشان از گذشته مرسوم بوده است. اکنون نیز کمک هایی از طریق نهادهای مردمی و خیریه ها و همچنین فردی به زنان سرپرست خانوار و اعضای خانواده آن می شود.

نکته مهم در این زمینه، ناکافی بودن سطح کمک و گاهی نامتناسب بودن این حمایت هاست. لازم است تا هم نحوه و هم در نوع این حمایتها خصوصاً با توجه به نگرش های موجود درباره این زنان، تغییراتی صورت گیرد و بهبود شرایط زندگی، نه صرفاً تأمین معاش آنها، مدنظر قرار گیرد. (خبرنامه زنان، ۱۳۸۵)

تهدیدهایی در زمینه کار با زنان سرپرست خانوار

۱. موازی کاری و ناکافی بودن خدمات موجود در زمینه حمایت و توانمندسازی زنان سرپرست خانوار؛
۲. عدم پوشش خدمات برای کلیه زنان سرپرست خانوار؛
۳. نیاز به تغییر نوع خدمات قابل ارائه به زنان سرپرست خانوار؛
۴. نگرش منفی مردم نسبت به زنان سرپرست خانوار و احتمال سوءاستفاده در این زمینه (خصوصاً در جنبه حمایتی)؛

۵. فقدان یا کمبود مهارت‌های زندگی در زنان به عنوان سرپرست خانوار؛
۶. کمبود مهارت‌های حرفه‌ای و تخصصی در زنان سرپرست خانوار؛
۷. نبود بانک اطلاعات زنان سرپرست خانوار و سطح‌بندی خدمات موردنیاز؛
۸. نبود اطلاعات جامع در خصوص نیازهای روز زنان سرپرست خانوار و اعضای خانواده آنان. (خبرنامه زنان، ۱۳۸۵)

پیشنهادات

با توجه به مشکلات و موانع موجود بر سر راه زنان سرپرست خانوار و حمایت‌های ناکافی جامعه و دولت، لزوم اصلاح قوانین جهت رفع مسائل موجود احساس می‌شود. به علاوه تصویب قوانین اجتماعی از جهت بیمه و دیگر خدمات رفاهی، ضروری به نظر می‌رسد. اگر در اصلاح قوانین و ارائه راه‌کارها جهت رفع مشکلات زنان سرپرست خانوار با رویکرد توانمندسازی زنان به مسائل ایشان پرداخته شود، به آنها کمک خواهد شد تا حداقل مدت کوتاهی به چرخه‌های حمایتی دولت وابسته باشند، سپس با استقلال اقتصادی به زندگی سطح مناسب ادامه دهند.

به‌طور کلی جهت حل مشکلات زنان سرپرست خانوار می‌توان به راهبردهای زیر اشاره کرد:

- شناسایی، حمایت و تأمین اقشار زنان آسیب‌دیده نیازمند (معلول، سالمند و سرپرست خانوار) به منظور تحقق عدالت اجتماعی.
- تقویت نظارت و ضمانت اجرای قوانین و آیین‌نامه‌ها در خصوص زنان و کودکان بی‌سرپرست در برنامه چهارم توسعه.

- سازماندهی بیمه‌های مختلف تأمین آتیه، بیمه عمر و غیره جهت تضمین زندگی آینده و تسهیل استفاده زنان سرپرست خانوار از بیمه‌های فوق برای تضمین آینده نامطمئن.
- مشخص نمودن سهم زنان سرپرست خانوار در آیین‌نامه‌های اجرایی قانون برنامه در موارد حمایتی و اولویت‌ها.
- فرهنگ‌سازی در خانواده‌ها جهت حمایت از زنان سرپرست خانوار و ارزشی شدن این عنوان و مسئولیت برای زنان در کنار حمایت‌های پدرشوهر، قیم قانونی و ...
- برقراری مستمری کافی برای تأمین مایحتاج برای زنان بیوه سرپرست خانواده یا خودسرپرست نیازمند.
- ایجاد امکانات شغلی و مشاغل متناسب با سنین مختلف زنان، با لحاظ عنوان شرایط خاص خانواده‌های بی سرپرست و با ذوق و استعداد زنان به منظور حل مسائل و نیازهای مالی و معنوی از جمله: سرگرمی و پر شدن اوقات فراغت، افزایش اعتماد به نفس، تأمین هزینه زندگی و یا افزایش ذخیره مالی خانواده و بالاخره پدید آمدن نشاط زندگی با گروهی هماهنگ در محیط کار.
- فرهنگ‌سازی و ترویج ازدواج مجدد زنان بیوه.
- فراهم آوردن زمینه فعالیت‌های اجتماعی خدایسندانه و خیریه جهت پدید آمدن احساس ثمربخش بودن، عدم اطاله عمر، استفاده از فرصت‌های به دست آمده برای خدمت هرچه بیشتر در راه خداوند و خلق او.
- ارتقای آگاهی‌ها و آموزش خانواده، زنان و دختران در خصوص وقوع

بحران‌هایی مانند بیوه‌گی، از کار افتادگی همسر و ... به منظور بالا بردن قدرت مدیریت زنان در مقابله با این‌گونه بحران‌ها (توانمند کردن زنان و دختران برای مقابله با بحران‌های خانوادگی از جمله از دست دادن همسر و پدر ...).

- جلب توجه و حمایت مسئولین آموزش و پرورش به منظور ارائه خدمات آموزشی و تربیتی و مشاوره ویژه برای حل مشکلات فرزندان این‌گونه خانواده‌ها و تأمین نیازهای عاطفی و آموزشی آنان.
- توانمندسازی زنان سرپرست خانوار در عرصه‌های مختلف فرهنگی، اقتصادی و ... .
- نظارت مستمر بر اعمال مقررات قانون کار نسبت به زنان سرپرست خانوار.
- لزوم توانمندسازی فرزندان زنان سرپرست خانوار.
- لزوم شناسایی و آموزش مشاغل خانگی درآمدزا به منظور اختصاص وقت کافی برای تربیت فرزندان.
- لزوم اتخاذ تدابیر لازم جهت ساماندهی امنیت زن در محیط کار و در عرصه‌های دولتی و غیردولتی.
- لزوم شناسایی زنان کارآفرین و زنان شاغل سرپرست خانوار و اولویت در اعطای تسهیلات به آنان.
- اعطای تسهیلات به دانش‌آموختگان زن در جهت اشتغال آنان و زنان سرپرست خانوار.
- ضرورت تأسیس صندوق حمایت از زنان بی‌سرپرست و سرپرست

- خانواده در جهت ایجاد استقلال و خودکفایی و فعال کردن گروههای همیار زنان بی سرپرست.
- لزوم اجرای طرح «بیمه خاص زنان».
- تشکیل گروه‌ها و انجمنهای حمایتی و خدمات‌رسانی به زنان سرپرست خانواده با اهداف کاریابی، گذران اوقات فراغت و تبادل تجربه و اطلاعات، مدیریت بحرانهای خانوادگی ایشان و ...
- ارائه حمایت‌های مشاوره‌ای از زنان سرپرست خانواده تا آنان تغییرات به وجود آمده را در زندگی به عنوان یک سرپرست خانوار بپذیرند و در جهت بهبود شرایط زندگی خود و اعضای خانواده تلاش نمایند.

ژرفشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

- ۱- افتخاری، لاله، نماینده مردم تهران، خبرنامه زنان، ص ۷، فروردین ۸۵
- ۲- خباز، روزنامه ایران، معاون اجتماعی سازمان بهزیستی، ۸۴/۹/۲
- ۳- خبرنامه زنان، فروردین ۸۵
- ۴- خبرنامه زنان، مرداد ۱۳۸۴، ص ۲۱.
- ۵- دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، ۸۳/۹/۱۲
- ۶- دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، ۸۴/۷/۲۶، روزنامه مردم‌سالاری، ۸۱/۷/۲۸
- ۷- روزنامه جام جم، ص ۱۷، ۸۵/۱۰/۲
- ۸- روزنامه جام جم، ص ۲، ۸۵/۱۰/۱۷
- ۹- زارعی، پرویز، مدیر کل امور زنان سازمان بهزیستی، خبرنامه زنان، فروردین ۸۵
- ۱۰- سایت اینترنتی سازمان بهزیستی (www.behzisti.ir)
- ۱۱- سایت اینترنتی کمیته امداد امام خمینی (ره)؛ (www.KomiteeImam.ir)
- ۱۲- شادی‌طلب، ژاله، روزنامه جام جم، ۸۵/۱۰/۲
- ۱۳- شادی‌طلب، ژاله، فصلنامه پژوهش زنان، دوره ۲، شماره ۱، بهار، ۱۳۸۳.
- ۱۴- فروزان، ستاره و اکبر بیگلریان، فصلنامه پژوهش زنان، شماره ۵، بهار ۱۳۸۲، ص ۴۳.
- ۱۵- فصلنامه پژوهش زنان، شماره ۵، بهار ۱۳۸۲، ص ۴۵.
- ۱۶- فصلنامه زنان حزب‌الله، شماره ۱، بهار و تابستان ۸۳ (مرکز نگهداری؛ مرکز اطلاعات و آمار شورای فرهنگی اجتماعی زنان).
- ۱۷- قاندي، قائم مقام معاونت خودکفایی کمیته امداد امام خمینی (ره)، باشگاه خبرنگاران جوان، ۸۵/۸/۱۶
- ۱۸- محتشمی، ایسنا، ۸۴/۷/۱۶

- ۱۹- محتشمی، دبیر شورای فرهنگی اجتماعی زنان، ایسنا، ۸۴/۷/۱۶.
- ۲۰- مرکز اطلاعات و آمار شورای فرهنگی اجتماعی زنان، فصلنامه پژوهش زنان، بهار ۱۳۸۳، ژاله شادی طلب - علیرضا گرایبی نژاد.
- ۲۱- مشاور استاندار فارس، خبرنامه زنان، فروردین ۸۵.
- ۲۲- معاون فرماندار گناوه، خبرنامه زنان، فروردین ۸۵.
- ۲۳- هاشمی، هدی، روزنامه ایران، ۸۴/۹/۲.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی